

Vaalivälähdykset | Valglimtar

2023:3

Ääntä äänestämisestä | En röst om att rösta

Hanna Wass
Theodora Helimäki

Ääntä äänestämisestä

Äänestysaktiivisuutta on tutkittu Suomessa runsaasti etenkin viimeisen vuosikymmenen aikana. Yksilötason rekisteriaineistojen, joissa tieto äänestämisestä käymisestä on yhdistetty Tilastokeskuksessa muihin väestötilastoista saataviin taustatietoihin, pohjalta on muodostunut laaja ymmärrys osallistumisen yhteydestä äänestäjän elinolosuhteisiin. Tämän myötä äänestämättä jättäminen nähdään julkisessa keskustelussakin enää harvemmin ihmisen "laiskuudesta" johtuvana valintana. Ylenmääräisen äänestäjien patistelun sijaan tunnistetaan, että kyse on vahvasti rakenteellisesta ongelmasta, jossa heijastuvat ylisukupolvinen huono-osaisuus, jyrkkenevät koulutus-, varallisuus- ja terveyserot sekä epäonnistumiset maahanmuuttotaustaisen väestön täysimittaisen kotoutumisen tukemisessa ja ulkosuomalaisten tavoittamisessa (Gidengil ym., 2016; Gidengil ym., 2019; Gidengil ym., 2021; Lahtinen, 2019; Lahtinen ym., 2019; Sund ym., 2017; Wass ym., 2021).

Tässä katsauksessa äänestämistä tarkastellaan rekisteriaineistojen pohjalta iän ja koulutuksen mukaan. Tämän lisäksi keskustellaan vaalipiireittäin lasketun piilevän äänikynnyksen yhteydestä äänestysaktiivisuuteen. Näiden pohjalta muodostuu kuva osallistumiseen vaikuttavista yksilötason taustatekijöistä ja järjestelmätason olosuhteista.

En röst om att rösta

Forskningen om valdeltagande har varit omfattande i Finland, i synnerhet under de senaste årtiondena. Genom att kombinera registerdata om valdeltagande på individnivå med annan befolkningsstatistik från Statistikcentralen har man kunnat bygga upp en bred förståelse för sambandet mellan väljarens levnadsförhållanden och valdeltagande. Att låta bli att rösta betraktas därmed alltmer sällan i den offentliga diskussionen som ett utslag av människors "lättja". I stället för att klandra dem som inte röstat har man börjat erkänna att det är frågan om ett påtagligt strukturellt problem som återspeglar generationsöverskridande utsatthet, stora utbildnings-, förmögenhets- och hälsoskillnader samt misslyckade åtgärder för att hjälpa den invandrade befolkningen att integreras fullt ut och för att nå utlandsfinländare (Gidengil et al., 2016; Gidengil et al., 2019; Gidengil et al., 2021; Lahtinen, 2019; Lahtinen et al., 2019; Sund et al., 2017; Wass et al., 2021).

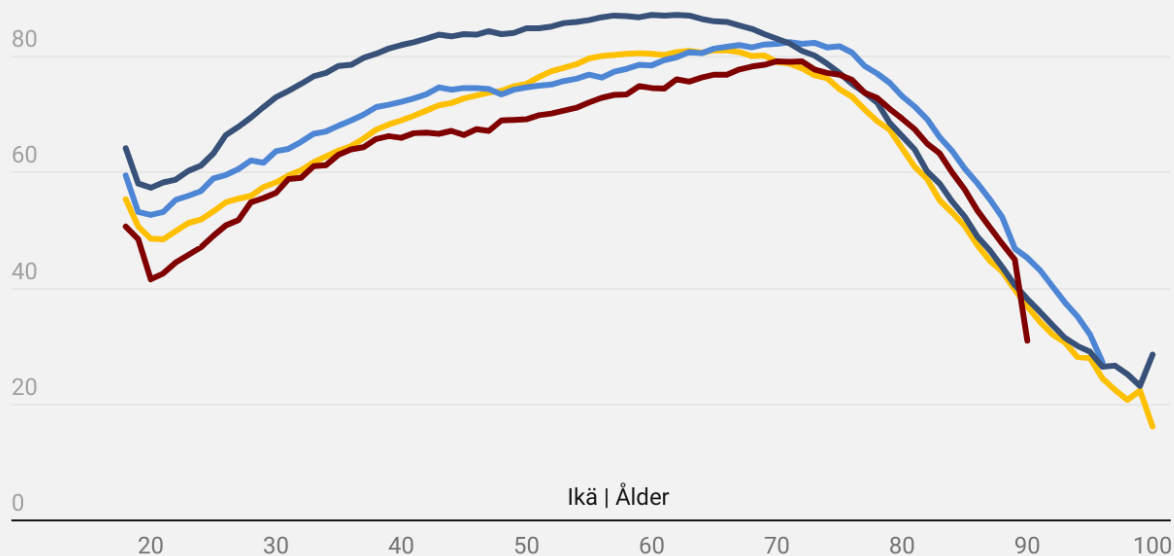
I denna översikt granskar vi valdeltagande enligt ålder och utbildning utifrån registerdata. Därutöver diskuterar vi sambandet mellan valdistriktens dolda rösttrösklar och valdeltagandet. Detta ger en bild av vilka bakgrundsfaktorer på individnivå och vilka förhållanden på systemnivå som inverkar på valdeltagandet.

Kuvio | Figur 1

Äänestäminen vuosien 1987, 1999, 2015 ja 2019 eduskuntavaaleissa iän mukaan | Valdeltagande i riksdagsvalen åren 1987, 1999, 2015 och 2019 enligt ålder

— 1987 — 1999 — 2015 — 2019

100% Äänestysaktiivisuus | Valdeltagande

Äänestäminen ja ikä

Kuviossa 1 on esitetty eri ikäisten äänestysaktiivisuus neljissä eri eduskuntavaaleissa (1987, 1999, 2015 ja 2019). Vuosien 1987 (N=3 656 411) ja 1999 (N=3 925 668) tiedot kattavat koko Manner-Suomen Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Vuosien 2015 ja 2019 tiedot ovat peräisin oikeusministeriön hallinnoimasta sähköisestä äänioikeusrekisteristä. Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa sähköisen rekisterin piirissä oli 115 kunnasta yhteensä 402 äänestysaluetta kaiken kaikkiaan 2 142 alueesta (24,2 % äänioikeutetuista). Vuoden 2019 vaaleissa vastaavat luvut ovat 658 äänestysaluetta 141 kunnassa, joihin kuuluu 29,9 prosenttia äänioikeutetuista (N=1 274 170).

Iän ja äänestysaktiivisuuden välinen suhde on perinteisesti muodostanut puoliympyrän, jossa osallistuminen on ollut matalinta elämänkaaren molemmissa päissä. Kaari on kuitenkin vähitellen loiventunut osallistumistason madaltumisen myötä. Vanhimmat ikäryhmät ovat edelleen yhtä aktiivisia kuin 30 vuotta sitten, mutta nuorten ja keski-ikäisten äänestysaktiivisuus on laskenut. Ikäryhmien väliset erot kaaren alkupäässä ovat siten aikaisempaa maltillisempia. Tämä johtuu pääasiassa kolmentyyppisestä kehityksestä, joka havaitaan kun seurataan eri ikäisiä äänestäjiä vaaleista toiseen (Nemčok & Wass, 2021).

Ensinnäkin vuoden 1987 vaalien tienoilla äänioikeuden saaneiden nuorten äänestysaktiivisuus kasvoi vain hivenen heidän varttuessaan, mikä viittaa äänestämättömyyden olleen heille jossain määrin sukupuolvi-ilmiö (Wass, 2008). Tässä heijastui myös koko aikakaudelle tyypillinen hiipuvan vaaliosallistumisen trendi. Toiseksi vuoden 1999 vaalien nuorien äänestäjien kohdalla iän karttuminen näytti sen sijaan nostavan perinteisen mallin mukaisesti osallistumista samanaikaisesti kun yleinen kiinnostus äänestämistä kohtaan elpyi uudella vuosituhanella. Kolmanneksi vuoden 2019 vaaleissa ensi kertaa äänioikeutettujen osallistumisprosentti on korkeampi kuin samanikäisten 20 vuotta sitten. Ero vuoden 2015 vaalien 18-vuotiaiden ja vuoden 2019 vaalien 18-vuotiaiden välillä (8,8 prosenttiyksikköä) on suorastaan hämmästyttävä.

Havainto osoittaa selvästi, että nuoret äänestäjät ovat innostettavissa äänestämään silloin kun vaalien asetelmat näyttävät heille riittävän kiinnostavina. Vuoden 2019 vaaleissa erityisesti identiteettipoliittisten teemojen painottuminen Vihreiden ja Perusuomalaisten välisen jännitteen korostumisen myötä näyttää saaneen vastakaikua nuorilta (Borg, 2020).

Valdeltagande och ålder

Figur 1 visar valdeltagandet bland väljare i olika åldrar i fyra olika riksdagsval (1987, 1999, 2015 och 2019). Datamaterialet från 1987 (N=3 656 411) och 1999 (N=3 925 668) omfattar hela Fastlandsfinland exklusive Åland. Materialet från åren 2015 och 2019 är hämtat ur Justitieministeriets elektroniska rösträttsregister. Vid riksdagsvalet 2015 omfattade det elektroniska registret 402 röstningsområden i 115 kommuner av allt som allt 2 142 områden (24,2 % av de röstberättigade). Vid valet 2019 var motsvarande siffror 658 röstningsområden i 141 kommuner omfattande 29,9 procent av de röstberättigade (N = 1 274 170).

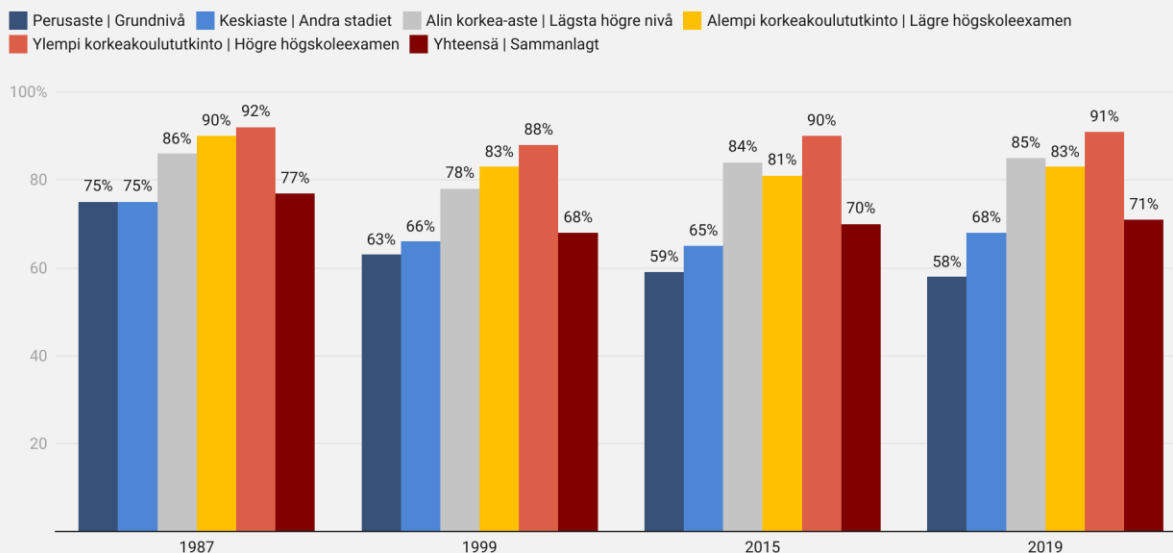
Sambandet mellan valdeltagande och ålder har traditionellt haft formen av en halvcirkel där deltagandet är som lägst i livscykelns bägge ändar. Bågen har ändå successivt blivit flackare efterhand som valdeltagandet har sjunkit. De äldsta åldersgrupperna är fortfarande lika aktiva som för 30 år sedan, medan valdeltagandet har sjunkit bland unga och medelålders. Skillnaderna mellan åldersgrupperna i bågens början är således måttligare än tidigare. Detta är en följd av i huvudsak tre former av utveckling som kan observeras då man följer väljare ur olika åldersgrupper från ett val till ett annat (Nemčok & Wass 2021).

För det första ökade valdeltagandet bland de unga som fått rösträtt kring valet 1987 endast i liten utsträckning då de blev äldre, vilket indikerar att lågt valdeltagande i någon mån är ett generationsfenomen för dessa väljare (Wass, 2008). Här återspeglas också trenden av avtagande valdeltagande som karaktäriserar tidsperioden. För det andra så verkar valdeltagandet bland dem som var unga vid 1999 års val ha ökat med åldern enligt den klassiska modellen, samtidigt som det allmänna intresset för att rösta återuppväcktes efter millennieskiftet. För det tredje är valdeltagandet bland förstagångsväljare högre i valet 2019 än bland jämnåriga 20 år tidigare. Skillnaden mellan 18-åringarna vid valet 2015 och 18-åringarna vid valet 2019 (8,8 procentenheter) är helt enkelt häpnadsväckande.

Denna observation utgör en klar indikation på att unga väljare är ivriga att rösta då valfrågorna intresserar dem tillräckligt mycket. I valet 2019 hamnade i synnerhet identitetspolitiska teman i fokus genom den ökade spänningen mellan De Gröna och Sannfinländarna, vilket verkar ha väckt genklang bland de yngre väljarna (Borg, 2020).

Kuvio | Figur 2

Äänestäminen vuosien 1987, 1999, 2015 ja 2019 eduskuntavaaleissa koulutuksen mukaan (%) | Valdeltagande i riksdagsvalen åren 1987, 1999, 2015 och 2019 enligt utbildning (%)

Äänestäminen ja koulutus

Äänestysaktiivisuus vaihtelee voimakkaasti koulutuksen mukaan (kuvio 2). Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osallistumisaste oli vuoden 2019 vaaleissa 91 prosenttia, kun taas matalimman koulutustason äänestäjillä vastaava luku oli vain 58 prosenttia. Koulutusryhmien väliset erot ovat korostuneet äänestysaktiivisuuden yleisen laskun myötä: matalimman ja korkeimman koulutuksen saaneiden välinen kuilu on kasvanut vuoden 1987 17 prosenttiyksiköstä 33 prosenttiyksikköön vuonna 2019. Koulutussidonnainen osallistumisen polarisaatio on ollut erityisen voimakasta nuoremmassa ikäryhmissä (Lahtinen, 2019; Wass & Borg, 2016).

Valdeltagande och utbildning

Valdeltagandet varierar kraftigt enligt utbildningsnivå (figur 2). Bland väljare med högre högskoleexamen var valdeltagandet 91 procent i valet 2019. Bland väljarna med den lägsta utbildningsnivån var motsvarande siffra endast 58 procent. Skillnaderna mellan utbildningsnivåerna har blivit mer markanta i och med den allmänna ökningen av valdeltagandet: klyftan mellan dem med högst och lägst utbildningsnivå har vuxit från 17 procentenheter år 1987 till 33 procentenheter år 2019. Denna polarisering utifrån utbildningsnivå har varit särskilt påtaglig i de yngre åldersgrupperna (Lahtinen, 2019; Wass & Borg, 2016).

Taulukko | Tabell 1

Piilevä äänikynnys suurimmissa ja pienimmissä vaalipiireissä 1962–2019 |
Dold röstspärr i de största och minsta valkretsarna 1962–2019

	1962	1972	1983	1991	2003	2011	2019
Vaalipiirien lukumäärä Antal valkretsar	14	14	15	14	14	14	12
Keskimääräinen vaalipiirin koko (paikat) <i>Genomsnittlig valkretsstorlek (mandat)</i>	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2	16,6
Piilevä äänikynnys suurimmissa vaalipiireissä (%) <i>Dold röstspärr i de största valkretsarna (%)</i>	4,8	3,3	2,7	3	2,8	3,6	2,6
Piilevä äänikynnys pienimmissä vaalipiireissä (%) <i>Dold röstspärr i de minsta valkretsarna (%)</i>	6,2	7,6	8	8,7	9,8	13,7	8,2

Vuosien 1972, 1991 ja 2003 piilevät äänikynnykset on laskettu kaavalla **piilevä äänikynnys = 75%/(M+1)**, jossa *M* vastaa vaalipiirin kokoa (Lijphart 1994; Taagepera 1998). Vuoden 2011 piilevä äänikynnys on laskettu keskiarvona Borgin (2012) esittämien äänikynnysten keskiarvoista. Suurimpien vaalipiirien piilevä äänestyskynnys muodostuu Helsingin ja Uudenmaan keskiarvosta. Pienimpien vaalipiirien piilevä äänestyskynnys on kolmen pienimmän vaalipiirin keskiarvo. Ahvenanmaan vaalipiiriä (1 edustaja) ei ole huomioitu laskelmissa. Lähteet: Borg, 2012; Finlex, 2018; Taagepera, 1989, 114; Tilastokeskus, 1974, 1991, 2003.

De dolda röstspärrarna för åren 1972, 1991 och 2003 är beräknade enligt formeln **dold röstspärr = 75%/(M+1)**, där *M* motsvarar valkretsens storlek (Lijphart 1994; Taagepera 1998). Den dolda röstspärren för år 2011 är beräknad som ett medelvärde utifrån de röstspärrsmedelvärden som presenteras av Borg (2012). Den dolda röstspärren för de största valkretsarna baseras på medelvärdena för Helsingfors och Nyland. De minsta valkretsarnas dolda röstspärr utgörs av medelvärdet för de tre minsta valkretsarna. Ålands valkrets (1 mandat) har ej tagits med i beräkningarna. Källor: Borg, 2012; Finlex, 2018; Taagepera, 1989, 114; Statistikcentralen, 1974, 1991, 2003.

Piilevä äänikynnys

Taulukossa 1 on esitetty piilevä äänikynnys viimeisen viiden vuosikymmenen ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Piilevä vaalikynnys osoittaa, kuinka suuren osuuden vaalipiirin äänistä puolueen tai yhteislistan on saatava, jotta yksi sen ehdokkaista tulisi valituksi. Siinä missä piilevä äänikynnys on pysynyt suhteellisen tasaisena Helsingin ja Uudenmaan muodostamissa suurimmissa vaalipiireissä, se on vähitellen kaksinkertaistunut pienimmissä vaalipiireissä. Näin pienempien puolueiden mahdollisille kannattajille on muodostunut suuri todennäköisyys äänen menemisestä hukkaan.

Tämä on joko laskenut motivaatiota äänestää tai vaihtoehtoisesti kannustanut äänestämään strategisesti muuta kuin ensisijaista suosikkipuoluetta (Borg & Paloheimo, 2009). Vuoden 2015 vaaleissa käyttöön otettu uudistus, jossa vaalipiirien määrä väheni kahdella, on laskenut piilevää äänikynnystä tuntuvasti pienissä vaalipiireissä ja saattaa siten elvyttää vaaliosallistumista etenkin pidemmällä tähtäimellä (Westinen & Borg, 2016).

Dold röstspärr

I tabell 1 presenteras den dolda röstspärren för de senaste fem årtiondenas första riksdagsval. Den dolda röstspärren anger hur stor andel av valdistriktets röster som ett parti eller en gemensam lista måste få för att en av dess kandidater ska bli vald.

Medan den dolda röstspärren har hållits på en relativt stabil nivå i de största valkretsarna bestående av Helsingfors och Nyland så har den gradvis fördubblats i de minsta valkretsarna. Detta innebär att de som kunde tänkas rösta på de mindre partierna löper en stor risk att se sin röst gå till spillo.

Detta har antingen sänkt motivationen för att gå och rösta, eller gjort det mer attraktivt att taktikrösta på något annat parti än det man i första hand skulle ha föredragit (Borg & Paloheimo, 2009). I valet år 2015 förnyades valkretsarna, som blev två färre till antalet. Detta har sänkt den dolda röstspärren avsevärt i de minsta valkretsarna och kan väcka liv i valdeltagandet igen, i synnerhet på lång sikt (Westinen & Borg, 2016).

Lopuksi

Suomen eduskuntavaalien äänestysprosentti on kansainvälisessä vertailussa suhteellisen korkea, joskin selvästi matalampi toisiin Pohjoismaihin verrattuna. Äänestysaktiivisuuden jakaantumiseen liittyy kuitenkin siinä määrin ongelmallisia piirteitä, että asiaan on tärkeää kiinnittää vaaleista toiseen huomiota. Eri yhteiskunnallisilla ryhmillä on käytössään erisuuret resurssit täysipainoiseen poliittiseen osallisuuteen. Taloudellinen niukkuus vahvistaa kokemusta yhteiskunnallisesta osattomuudesta ja politiikan vähäisestä merkityksestä oman elämän kannalta. Tällainen asemoituminen siirtyy helposti sukupolvelta toiselle. Vastaavasti eri maista saadut tutkimustulokset osoittavat, päätöksenteon tuotokset myötäilevät usein varakkaimpien kansalaisten näkemyksiä (Elkjær & Klitgaard, 2021). Tästä syntyy helposti itseään vahvistava kierre: miksi äänestää, jos mikään ei muutu sen seurauksena?

Suomalaiselle politiikalle ominainen konsensushakuisuus ja suuret hallituskoalitiot ovat olleet omiaan lisäämään vaikutelmaa vaalien irrallisuudesta harjoitettavan politiikan kannalta. Tämän tyyppinen vaihtoehdottomuuden kulttuuri on kuitenkin jo pidempään ollut väistymässä etenkin talouspoliittiselta ideologialtaan teräväpiirteisempien hallitusratkaisujen myötä (Ahokas, 2023). Silti vasta vuoden 2023 vaalien alla on ensimmäistä kertaa havaittavissa merkkejä blokkipolitiikasta, vaikka yhteneväisiin vaaliohjelmiin on vielä pitkä matka. On erittäin kiinnostavaa nähdä, tuottaako tämä kokemuksen politiikan suuremmasta vastakaiusta myös niille äänioikeutetuille, jotka kokevat elävänsä hyvinvointivaltion reunamilla.

Avslutning

Valdeltagandet i finländska riksdagsval är relativt högt i internationell jämförelse, om än klart lägre om man jämför med övriga nordiska länder. Valdeltagandets fördelning har likväl problematiska drag som gör det viktigt att man följer med frågan under de kommande valen. Olika samhällsgrupper har i praktiken olika stora resurser för ett fullödigt politiskt deltagande. Upplevelsen av utanförskap och att politiken inte spelar någon roll i ens liv förstärks av ekonomisk knapphet. En sådan inställning förs lätt från generation till generation. På motsvarande sätt har forskningsresultat från olika länder visat att det politiska beslutsfattandets resultat ofta går i linje med de mer välbärgade medborgarnas perspektiv (Elkjær & Klitgaard, 2021). På så vis uppstår en självförstärkande spiral: varför rösta om det inte leder till någon förändring?

Den speciella konsensussökande politiska kulturen i Finland i kombination med stora regeringskoalitioner bidrar till att skapa intrycket av att valen är frikopplade från den politik som faktiskt förs. Den här sortens alternativlösa kultur har emellertid länge varit på tillbakagång, i synnerhet på det finanspolitiska området tack vare ideologiskt mer särpräglade regeringslösningar (Ahokas, 2023). Det är dock först inför valet 2023 som man kan skönja de första tecknen på blockpolitik, även om gemensamma valplattformar ännu ligger långt fram i tiden. Det blir särskilt intressant att se om detta leder till att de väljare som känner att de befinner sig vid välfärdsstatens utkanter upplever ett större gensvar från politiken.

Hanna Wass, Helsingin yliopisto | Helsingfors universitet, hanna.wass@helsinki.fi

Theodora Helimäki, Helsingin yliopisto | Helsingfors universitet, theodora.helimaki@helsinki.fi

Lähteet | Källförteckning

Ahokas, J. 2023. Talouspolitiikan käänneet Marinin hallituskaudella. Poliitikasta. <https://politiikasta.fi/talouspolitiikan-kaanteet-marinin-hallituskaudella/>

Borg, S. 2020. Vuoden 2019 eduskuntavaalit käännsivät trendejä. Poliitikasta, <https://politiikasta.fi/vuoden-2019-eduskuntavaalit-kaansivat-trendeja/>.

Borg, S. ja Paloheimo, H. 2009. Vaalipiirin koon vaikutus vaaliosallistumiseen. Teoksessa S. Borg ja H. Paloheimo, Heikki (toim.), Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007. Tampere: Tampere University Press, 243–278.

Finlex. 2018. Valtioneuvoston asetus kansanedustajien paikkojen jaosta vaalipiirin kesken. Oikeusministeriö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180850>.

Gidengil, E., Lahtinen, H., Wass, H. ja Erola, J. 2021. From generation to generation: The role of grandparents in the intergenerational transmission of (non-)voting. *Political Research Quarterly* 74(4), 1137–1151.

Gidengil, E., Tarkiainen, L., Wass, H. ja Martikainen, P. 2019. Turnout and education: Is education proxying for pre-adult experiences within the family? *Political Science Research and Methods* 7(2), 349–365.

Gidengil, E., Wass, H. ja Valaste, M. 2016. Political socialization and voting: The parent-child link in turnout. *Political Research Quarterly* 69(2), 373–383.

Elkjær, M. ja Klitgaard, M. 2021. Economic inequality and political responsiveness: A systematic review. *Perspectives on Politics*, 1–20.

Lahtinen, H. 2019. Socioeconomic differences in electoral participation: Insights from the Finnish administrative registers. *Publications of the Faculty of Social Sciences* 125. Helsinki: University of Helsinki.

Lahtinen, H., Erola, J. ja Wass, H. 2019. Sibling similarities and the importance of parental socioeconomic position in electoral participation. *Social Forces* 98(2), 702–724.

Lijphart, A. 1994. *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies, 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press.

Nemčok, M. ja Wass, H. 2021. Generations and political engagement. Teoksessa R. J. Dalton (toim.), *Oxford Research Encyclopedia in Politics: Political Behavior*.

Sund, R., Lahtinen, H., Wass, H., Mattila, M. ja Martikainen, P. 2017. How voter turnout varies between different chronic conditions? A population-based register study. *Journal of Epidemiology and Community Health* 71(5), 475–479.

Taagepera, R. 1989. Empirical threshold of representation. *Electoral Studies* 8(2), 105–116.

Tilastokeskus. 1974. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1973*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Tilastokeskus. 1991. *Kansanedustajainvaalit 1991*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Tilastokeskus. 2003. *Election statistics*.

https://www.tilastokeskus.fi/tk/he/vaalit/vaalit2003/vaalit2003_vaalitilastot_valitut20031999.html

Wass, H. 2008. Generations and turnout: The generational effect in electoral participation in Finland. Helsinki: Department of Political Science, University of Helsinki

Wass, H. ja Borg, S. 2016. Yhdenvertaisuus äänestyskopissa: äänestysaktiivisuus vuoden 2015 eduskuntavaaleissa. Teoksessa K. Grönlund ja H. Wass (toim.), Poliittisen osallistumisen eriytyminen – Eduskuntavaalitutkimus 2015. Helsinki: oikeusministeriö, 177–199.

Wass, H., Peltoniemi, J., Weide, M. ja Nemčok, M. 2021. Signed, sealed and delivered with trust: Non-resident citizens' experiences of newly adopted postal voting. *Frontiers in Political Science*, <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.692396>

Westinen, J. ja Borg, S. 2016. Itä-Suomen vaalipiiri uudistuksen vaikutukset. Teoksessa K. Grönlund ja H. Wass (toim.), Poliittisen osallistumisen eriytyminen – Eduskuntavaalitutkimus 2015. Helsinki: oikeusministeriö, 177–223.